

PAVOL JANÍK: *Boli ste rekordných 31 rokov a 6 mesiacov riaditeľom Ústavu experimentálnej psychológie SAV. Napriek tomu, že na prahu vašej kariéry bol ideologický bilag v kádrovom posudku. Ako sa poveríte na životné a spoločenské súvislosti uplynulého času dnes? Aký význam mal váš tím spolupracovníkov?*

DAMIÁN KOVÁČ: Zo zahraničných sociálno-psychologických výskumov vieme, že v asi desaťčlennej pracovnej organizácii sa aj pri náležitom personálnom výbere vyskytne - makrostatisticky - aspoň jeden neurotik a v teame tridsiatich pracovníkov aspoň jedna psychopatická osobnosť. Moje výskumné sondy v tejto oblasti u nás však hovoria o vyššom výskyte takýchto osobností. Netreba tu dokladať, že práve títo spôsobujú riadiacim pracovníkom neustále väčšie či menšie problémy. Priznávam, že takému či podobnému osudu sa nevyhol ani Ústav experimentálnej psychológie SAV.

Nám sa však podarilo budovať tím výskumných pracovníkov a spolupracujúcich členov ústavu tzv. „metódou snehovej gule“. Základ tvorili jadrovi pracovníci - osobnostne blízki a časom aj priatelia. Na nich sa postupne „nabaľovali“ ďalší im dobre známi noví pracovníci - či už „z vlastného odchovu“ alebo „zvonku“. Napriek tomu sa do nášho ústavu dostali aj takí, ktorých nám prideliť vtedajšia politická vrchnosť - spravidla aj so systemizovaným miestom na meno príslušného protežanta. Akiste by bolo pre mnohých prekvapením, keby som uviedol aspoň niektoré mená v súčasnej politike nápadne aktívnych ľudí. No to je už o inom, ako hovorí dnešná mládež svojim slangom.

P. JANÍK: *Nechcem vám podsúvať nejaké mená, ale je všeobecne známe, že vo vašom ústave pôsobil napríklad súčasný poslanec NR SR za Demokratickú stranu pán Šebej. Ako by ste teda charakterizovali psychologický portrét generácií a osobností, s ktorými ste prežili svoj plodný život?*

D. KOVÁČ: Už z bežnej skúsenosti sa vie, že osobnosti či charaktery ľudí sa akoby donaha odhalili práve v kritických situáciách. A takými boli v mojom životnom okolí 70. a 90. roky. Po ideologickom odmáku koncom 60. rokov stuhli, ako sa vie, vzťahy v ideologickom mraze „normalizácie“. A ten zahnal „predposrancov“, prepáčte mi ten vulgarizmus, do ulít sebazáchranu: tí v egocentrickom nastavení nechceli nič vedieť o bitých kolegoch, ktorí predtým nastavovali svoj gýbát v záujme ich profesijnej existencie. Inú skupinu ľudí predstavovali v tom čase jedinci s tzv. dogmatickou osobnosťou: grupovali sa spravidla z odborne slabších pracovníkov a vstupom do KSC posilňovali svoje kariérne ambície.

No demokratický prerod v 90. rokoch už poskytol pestrejší obraz situáciou odhalených osobností. Prosím mojich priateľov psychiatrov, aby ma nepokladali za „fušujúceho“ do ich odboru, ale niektoré prototypy osobností, ktoré sa objavili, budem v ďalšom charakterizovať syndrómovo.

„Syndróm raneného zvieratá“ poznačil jedincov, ktorí naozaj alebo domnelo utrpeli nejakú ujmu alebo prežili nejakú frustráciu v totalitnom režime, v dôsledku toho po „nežnej revolúcii“ išli surovo hlavanehlava za svojim cieľom, nerozlišujúc vinných od nevinných či indiferentných. Spôsobili značný rozruch na nejednom pracovisku, no nakoniec zhasli niekde na periférii svojho okolia.

„Syndróm chybného vysielateľa“ bol typický pre tých, ktorí svoju neschopnosť a neefektívnosť pripisovali jednoznačne bývalému režimu, ktorý ich obmedzoval. Teda politický systém - t. j. chybný vysielateľ - a nie X. Y. - teda televízor - spôsobili nízku výkonnosť - nekvalitný obraz. Jednako, po rôznych pokusoch vyšvihnúť sa niekam hore, takito jedinci napokon opäť neuspeli.

„Syndróm rozpinavej kariéry“ sa stal príznačným pre rôzne druhy psychopatických osobností, ktoré sa domnievali, že ich nová spoločensko-politická situácia sama vyniesla na vyššie a ešte vyššie posty. Viacerým sa to aj podarilo a, žiaľ, nejednen tam aj zostal trčať a opantaný svetskou mocou nepostrehol, že je neraz už na výsmehčivom.

Dalo by sa v tom pokračovať, aj keď to nie je moja paleta. Predpokladám však, že hoci kto by si mohol k uvedeným typom spoločenskými zmenami „odhalených osobností“ dosadiť príklady z vlastného okolia.

Pravdaže, bolo by neadekvátne hodnotiť nežnú revolúciu u nás len z hľadiska objavenia sa takých či iných súbežcov. V skutočnosti to bolo a je tak, že ponovembrový vývoj odhalil celý rad prototypov „pozitívnych“ osobností, chyalabohu.

P. JANÍK: *Zaujímalo by ma váš názor na otázku konkurencie. Totiž, oficiálnu psychológiu, ako sa zdá, čoraz viac a viac prekrývajú rôzne hraničné oblasti psychológie, ktorým venujú médiá a vydavateľský priemysel mimoriadnu pozornosť.*

D. KOVÁČ: Musím spresniť, že nejde o hraničné oblasti psychológie, ale spravidla o pseudopsychológiu. Vyrástli ako huby po daždi, predovšetkým importom zo zahraničia, ale aj z domáceho podhubia. Navyše chcem zdôrazniť, že nejde o nové výsledky vedeckého bádania, ale o staré, už dávno prekonané doktríny. Nové na tom je len otvorenie trhu, ktorý u nás sýtia naivní recipienti. A to všetko nie je len následok pádu „železnej opony“, ale ide aj o oneskorený následok bývalého a čiastočne doteraz pretrvávajúceho školského vzdelávania. Svojho času, keď sa zrušilo vyučovanie psychológie na stredných školách - v 70. rokoch - som uskutočnil malý didaktický test. Jeho výsledky boli skľučujúce. Parafrazujúc, absolventi u nás vedeli všeličo o prítokoch Amazonky v Južnej Amerike, o pámo-nepámokopytníkov v Ázii, no ich vedomosti o psychickej realite v človeku boli viac-menej na úrovni členov afrických kmeňov. A prirodno-technologický charakter nášho vzdelávacieho systému - až na isté výnimky - preživa, žiaľ, dodnes. Práve preto, či

O kultivácii človeka vedou

Hovoríme so psychológom DAMIÁNOM KOVÁČOM

Damián Kováč - nar. 3. 8. 1929 v Nižnom Slavkove vyštudoval odbor psychológia na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity a v roku 1953 sa stal kmeňovým pracovníkom psychologického pracoviska Slovenskej akadémie vied. Systematicky skúmal poznávacie funkcie osobnosti (Bratislavská škola experimentálnej psychológie) a významne prispel k celkovému rozvoju psychológie u nás. Je autorom a editorom dvoch desiatok odborných publikácií a niekoľkých stoviek odborných štúdií. Bol vysokoškolským učiteľom na Slovensku i v zahraničí (Rakúsko, NSR).

azda presnejšie, aj preto sa stalo, že náhle otvorenie sa predtým dlhodobo uzavretej spoločnosti bolo priaznivou pôdou pre bezbrehý liberalizmus. Zarádzajúce sú na tom dve veci: priestor, ktorý pseudopsychológiám poskytujú verejnoprávne médiá, a takmer mlčané zainteresovaných expertov, predovšetkým z rôznych vedných odborov. K nim však chceme tentoraz zaradiť aj duchovenstvo.

P. JANÍK: *Váš literárna produkcia je svojim rozsahom multitematická a počtom sa blíži k obdivuhodnej päťstovke. Je ešte nejaká problémová oblasť psychológie, ktorou by ste sa chceli teraz - už v dôchodkovom veku - výskumne alebo teoreticky zaoberať?*

D. KOVÁČ: Predovšetkým sa priznávam k neduhu, že veľa z toho, čo som začal, som nedotiahol do žiaduceho výstupu. Jednak pre riadiace povinnosti v ústave a jednak pre plnenie rôznych funkcií v slovenskej či československej psychologicko-komunite, akiste aj pre osobnostné črty. Jednoducho povedané, nestihal som, a to napriek tomu, že môj pracovný režim bol po celé desaťročia vystriedaný len niekoľkohodinovým spánkom. Navyše sa mi prihodilo aj niektoré mimoriadne udalosti - napr. garáž, kde som o. i. skladoval aj mnohé výskumné práce - z longitudinálneho výskumu nadaných žiakov z obdobia 70. rokov - mi vykradli, cennejšie veci - z hľadiska zlodějov - odcudzili, no tie pre mňa nenahraditeľne rozhadzali, vystavili daždú, dokonca označovali svojimi výkalmi.

Takými, pravdaže v symbolickom slova zmysle, zostali aj viaceré moje návrhy výskumných projektov. V interdisciplinárnej spolupráci sme v 80. rokoch pripravili rozsiahly Projekt komplexného výskumu človeka s početnou realizačnou skupinou výskumníkov z rôznych odborov. Mohol to byť azda aj istý unikát nielen u nás, ale aj v medzinárodnom kontexte. Podobne sa nezrealizoval projekt Sídliškové deti, ktorý by bol akiste priniesol všeličo užitočné pre riešenie problému asociálneho správania a drogovej závislosti v týchto lokalitách. S kolegynou Dr. Arochovou sme na pozadí zahraničnej spolupráce pripravili projekt osvojovania druhého jazyka v predškolskom veku. Keby sa bol realizoval, akiste by všeličo z toho, čo dnes kvári Slovensko v jazykovej komunikácii, malo inú podobu.

P. JANÍK: *V dlhodobom hlavnom zameraní Ústavu experimentálnej psychológie SAV dominovali výskumy sústredené na riešenie problematiky kognitívnych procesov osobnosti. No vy ste v rámci toho začali skúmať aj niektoré, ako sa vraví, „byproducts“, a to špeciálne orientovanými experimentálnymi projektmi.*

D. KOVÁČ: Áno, a hneď sa mi žiada dodať, že intenzívne aj krátkodobu, ale žiaľ aj bez väčšieho edičného výstupu. Jednou takou bola aj je párová súčinnosť v človeku, čo si tu azda žiada bližšie vysvetlenie. Zdvojenie orgánov a funkcií je preukázateľným

DAMIÁN KOVÁČ

kritériom procesívneho fylogenetického vývoja živočíšstva: umožňuje kvalitatívne dokonalejšie správanie v interakcii s prostredím. Človek je „par excellence“ párový systém. Má nielen dve ruky, nohy, oči, uši, ale aj dva mozgy - dve hemisféry. Práve vďaka párovej súčinnosti dokáže človek nielen koordinovane chodiť, vnímať priestor, písať, ale aj čítať, hovoriť a myslieť v abstrakciách. Lenže vývoj ľudstva, pravdepodobne od 7. stor. pred Kristom sa stal - nevedno presne prečo - jednostranným: začala sa pravopreferujúca civilizácia a v dôsledku nej aj prevažne pravoručná populácia (predovšetkým na severnej pologuli). Tento environmentálny nátlak, ktorý pretrváva dodnes (písanie sprava doľava je napr. aj v počítačoch) rozrušil pôvodnú párovú súčinnosť človeka ako homo sapiens. Moje posledné zistenia na vyše 2000 početnej vzorky ukázalo, že počet ľavorúčnych jedincov sa od 60. rokov (zákaz precvičovania v škole) síce zvýšil z cca 6 % v r. 1946 na 12 % v 80. rokoch, no aj tak sme i na Slovensku zostali prevažne pravoručnou populáciou. To však samo osebe nie je problém. Veľkým problémom sa táto skutočnosť stáva, ak zohľadníme, že cca 25 % z nás je ľavoočných, cca 35 % ľavonožných atď. Slovom nátlakovo vyvolaná pravopreferencia jedného pároveho systému (ručnosti) rozrušila pôvodne harmonické vzťahy medzi párovými funkciami v človeku, čím oslabil ich funkčnosť. A dôsledok toho je neobyčajne závažný. Viacerými výskumami sme zistili, že neoptimálne vzťahy v párovej súčinnosti (nevýrazné preferencie alebo protismernosť v pá-

Album zabúdaných osobností

UŠÁK-OLIVA, PAVOL - básnik (nar. 14. 11. 1914 Kátlovce - zom. 1. 3. 1941 Kvetnica).

Po maturite na gymnáziu v Trnave študoval teológiu v Trnave, Bratislave a v Spišskej Kapitule, kde ho roku 1939 vysvätili za r. k. kňaza. Pôsobil ako kaplán vo Veličkej. Patril k mladším príslušníkom prúdu slovenskej katolíckej moderny. Literárne sa začal prejavovať už počas stredoškolských štúdií a jeho prvé básnické kroky usmerňoval Rudolf Dilong. Svoje verše pub-

likoval vo viacerých, prevažne katolíckych časopisoch (Rozvoj, Kultúra, Svojet, Saleziánske zvesti, Pero a iné), súborne vyšli v jedinej zbierke Oblaky (1939). Prozaické príspevky uverejňoval v Prameni, Postupe a predovšetkým v Novej žene, kde mu vychádzal cyklus psychologických reflexii Tváre. Jeho poézia je bytostne individuálnou výpoveďou mladého muža, u ktorého dozrievanie splynulo, žiaľ, so zápasom o záchranu toho najcennejšieho, čo ľudská bytosť na tomto svete má. Aj keď nakoniec tento nerovný zápas so smrťou prehral, v jeho rámci sa zrodilo dielo, obohacujúce náš dobový literárny kontext o nový rozmer lyrickej kvality. Pri 50. výročí básnikovho úmrtia vyšiel pozoruhodný výber z poetovej tvorby Bozk pozná smútok úst (1991).

Literatúra: Cabada, P.: Tak umieral básnik Paľo Oliva. In: Národný kalendár 1999. Martin 1998, s. 198 - 200.

PETER CABADA

rových systémoch) spôsobuje napr. nielen vyšší stupeň neurotizmu (teda emočnej lability), ale aj nižšie výkony v intelligenčných výkonoch, a to zhruba až o 10%. Toto vlastne smutné zistenie je na druhej strane výzvou na intenzívny výskum. Opovažujem sa predvídať, že nájdením optimálneho modelu a cieľovou intervenciou by sa mohlo dosiahnuť výrazné zvýšenie optimálneho fungovania človeka.

P. JANÍK: *Nie je niekedy priveľmi odvážne klásť zdanlivo jednoduché otázky - napríklad, či vychádza mesiac každý večer na oblohu? Ten totiž vychádza každý deň inokedy (od dvanástej do dvanástej) a raz za 28 dní nevychádza vôbec. V Československu sa minimálne 20 rokov začínal test na stanovenie či zistenie IQ práve touto otázkou a podľa autorov testu bola - či dodnes je - správna odpoveď - áno, vychádza každý večer. Možno renomovaní psychológovia - zrejme na úrovni svojho všeobecného vzdelania - bádajú, či si hlúpejší respondenti náhodou nemyslia, že mesiac nevyšiel, ak ho zakrývajú oblaky.*

D. KOVÁČ: Na túto vašu trochu pichľavú otázku zámerne neodpoviem celkom konkrétne. Žiada sa mi však odpovedať, že inteligencia je konštrukt, ktorý neexistuje v reálnom psychickom ustrojení a uspošení človeka. Tu sa dá identifikovať senzoričná ostrosť, komplexnosť vnímania, hĺbka uskladňovania informácií, úroveň myšlienkových operácií atď. Ale ak meranie a interpretáciu inteligencie zúžime na úlohu konvergentného - teda uzavretého myslenia, kde riešenie úlohy má správny alebo nesprávny výsledok, máme do činenia len s istou zložkou inteligencie - tzv. akademickou. Lenže človek v bežnom živote je najčastejšie, ba až bytostne konfrontovaný s takými situáciami - úlohami, ktorých riešenie prerastá kategóriu správne - nesprávne. Keď sa psychologická teória v 50. rokoch obohatila tým, že od konvergentného (strojového) myslenia odlišila divergentné (typicky ľudské) myslenia, psychológovia začali merať tvorivosť; teda nové, netradičné, hodnotné, komunikovateľné riešenie úloh. Navyše koncept inteligencie ako čisto intelektový potenciál začal strácať opodstatnenie, keď abstraktne figurálne alebo verbálne zadania nahradili „zle“ definované situácie praktického života a sociálnych javov. Do psychologického slovníka sa tak dostali termíny ako osobná inteligencia, najnovšie emočná inteligencia. Sám som sa pokúsil vnieť do tohto prúdneho kategóriu mravnej inteligencie.

V tejto súvislosti sa mi žiada rozptýliť dosť rozšírenú mienku, ako by sa psychodiagnostika - podčiarkujem odborná psychodiagnostika - zaoberala len zisťovaním IQ. V integračnej psychodiagnostike sa efektívne využíva komplex všetkých psychologických metód: nielen psychologických testov, ale aj výpovedi, projekcie, experimentovania, analýz a, samozrejme, psychologického pozorovania. A preto psychologický profil osobnosti sa zďaleka nemôže vyčerpať číslom na stupnici inteligencie, ale je syntézou údajov získaných z odpovedí na celý rad otázok. Čo subjekt (klient, proband, pacient) z celku psychologického vybavenia má - resp. nemá, koľko toho má, ako je to štruktúrované, ako sa to i ono môže zmeniť, čo tým všetkým sleduje a pod.

Rozsah informácií o osobnosti jedinca (nielen klienta, ale aj napr. uchádzača o tú-ktorú funkciu), je v príkrom rozpore s mnohými u nás t. č. prebujenými praktikami: psychologickú zložku personálneho výberu tu supluje len analýza písma, inokedy somatická typológia, zavše rôzne insitné dotazníky a i. A to už nespomínam psychotronikov - zakuklených parapsychológov.

P. JANÍK: *Vo vašom prípade je prilihavé hodnotenie „psychológ európskeho formátu“. Diverzifikáciu prácu na „veľký doktorát“ ste napísali v nemeckom jazyku a, samozrejme, posúdili ju zahraniční experti. Boli ste hosťujúcim profesorom na univerzitách vo Viedni, Múneri a Klagenfurte. Založili ste medzinárodný psychologický časopis Studia psychologica. No vari najviac sa cenia organizovania stretnutí psychológov podunajských krajín.*

D. KOVÁČ: V čase znikania socializmu s ľudskou tvárou v Československu som sa v r. 1967 odhodlal zorganizovať stretnutie psychológov výskumníkov z Viedne, Budapešti a Bratislavy. V Domove vedeckých pracovníkov v Smolenickom zámku sme strávili nezabudnuteľné chvíle vstupu na medzinárodnú vedeckú scénu. Druhé také stretnutie sa uskutočnilo na tom istom mieste, ale v r. 1970, teda už v čase potlačenia reformného hnutia v Československu. Stalo sa tak aj napriek istým prieťahom a intrigám z pražských kruhov. O existencii týchto zhora podozrivých podujatí spolurozhodlo, že do podunajských krajín sme zaradili aj Sovietsky zväz - aspoň v mojej interpretácii (lodné spojenie Bratislava - Izmail). Roku 1970, teda v čase nástupu tvrdej normalizácie, prišla na toto podujatie reprezentatívna delegácia popredných pracovníkov z Akadémie ZSSR a vďaka tomu sa už začala budovať tradícia. Po treťom stretnutí u nás v roku 1972 sa uskutočnili ďalšie, celkovo desať. Okrem Rumunska sa Meetings of the Psychologists from the Danubian Countries s rozličným koloritom uskutočnili vo všetkých európskych krajinách, ktorými preteká Dunaj, vrátane ZSSR.

Tu zrejme nie je relevantné rozpisovať sa o tom, čo všetko tieto stretnutia priniesli z odborného hľadiska pre nás, resp. pre ďalšie menšie, ale aj väčšie európske komunity. Jedno sa však dá zodpovedne konštatovať: niekoľko sto popredných psychologických výskumníkov z krajín starého kontinentu sa počas dvoch desaťročí v čase „železnej opony“ rozdelenej Európy zjednotilo v neformálnej „európskej únii“ psychológov. A to bola aj pre psychológiu u nás veľavýznamná dejinná udalosť, z ktorej profitujeme doteraz.